

УДК 373.5.091.212.091.33-024.84:81'243(477)"18/19"

Рибалко Наталія Миколаївна,
асистент секції іноземних мов
кафедри початкової освіти,
Мелітопольського державного
педагогічного університету
ім. Б. Хмельницького
ribalkonatala@gmail.com

ДИДАКТИЧНИЙ ПРИНЦИП СИСТЕМНОСТІ В ОРГАНІЗАЦІЇ НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ У ВІТЧИЗНЯНІЙ ГІМНАЗІЙНІЙ ОСВІТІ (КІНЕЦЬ ХІХ СТОЛІТТЯ – ПОЧАТОК ХХ СТОЛІТТЯ)

Анотація. У статті розкривається проблема реалізації дидактичного принципу системності в організації навчання іноземних мов у вітчизняній гімназійній освіті (кінець ХІХ століття – початок ХХ століття). Автор аналізує навчальні плани, наводить їх фрагменти, де здійснено розподіл годин на вивчення давніх та нових іноземних мов. У статті наведено дані про дискусії, що стосувалися вивчення іноземних мов, наведено ключові постанови та програмні вимоги, згідно із якими здійснювалися реформи у організації навчання іноземним мовам у гімназійній освіті у період, що досліджується. Автор розкриває основні положення, що стосувалися правил проведення екзаменів у гімназіях, наголошує на складнощах навчання іноземним мовам у кінці ХІХ століття – початку ХХ століття. На підставі аналізу історичних матеріалів у статті доводиться, що реалізація дидактичного принципу системності у викладанні іноземних мов у даному періоді представлено триадою: «планування – організація – контроль».

Ключові слова: навчання іноземних мов, гімназійна освіта, учнівська молодь.

Аннотация. Дидактический принцип системности в организации обучения иностранным языкам в отечественном гимназическом образовании (конец ХІХ века - начало ХХ века). В статье раскрывается проблема реализации дидактического принципа системности в организации обучения иностранным языкам в отечественном гимназическом образовании (конец ХІХ века - начало ХХ века). Автор анализирует учебные планы, приводит их фрагменты, в которых осуществлено распределение часов на изучение древних и новых иностранных языков. В статье приведены данные о дискуссиях, касающихся изучения иностранных языков, приведены ключевые постановления и программные требования, согласно которым осуществлялись реформы в организации обучения иностранным языкам в гимназическом образовании в исследуемый период. Автор раскрывает основные положения, касающиеся правил проведения экзаменов в гимназиях, отмечает сложности в обучении иностранным языкам в конце ХІХ века – начале ХХ века. На основании анализа исторических материалов в статье доказывается, что реализация дидактического принципа системности в преподавании иностранных языков в данном периоде представлены триадой: «планирование - организация - контроль».

Ключевые слова: изучение иностранных языков, гимназическое образование, учащаяся молодежь.

Abstract. The didactic principle of systemicity in the organisation of foreign languages teaching in domestic grammar school education (the end of the 19th century - the beginning of the 20th century). The article reveals the problem of introducing the didactic principle of systemicity in the process of teaching foreign languages at domestic grammar schools. The main trends showing the systematic work in planning of teaching learners foreign languages are highlighted. Some debatable issues in the process of teaching foreign languages are considered in the historical aspect. The curriculum and educational requirements to students of domestic grammar schools have been analyzed. The author determines the main problems connected with the specifics of teaching foreign languages by foreign teachers during the period under investigation (the end of the 19th century - the beginning of the 20th century).

The author gives fragments of the curricula, where the hours are distributed to learning ancient and new foreign languages. The article contains key regulations and program requirements, according to which the reforms were carried out in teaching foreign languages at grammar schools during the period under consideration.

Based on historical information and normative documentation study, the author singles out the triad that formed the basis for the didactic principle of systemicity "planning-organization-control" in the historical and pedagogical aspect. The article highlights the significant role of gradual transition from the lower levels of learning to the upper ones, emphasizes the gradualness in learning certain topics with the help of program material presented by the Ministry of National Education, as well as in providing logical connection for obtaining knowledge through planning.

The main differences in teaching foreign languages at male and female grammar schools at that period have been shown, as well as difficulties at examinations. The author reveals the main regulations concerning the rules for

arranging examinations at grammar schools and draws attention to the difficulties in teaching foreign languages there.

The analysis of scientific sources shows that the historical and pedagogical aspect of teaching foreign languages (Latin, Greek, French and German) was primarily aimed at learning the teaching methods, while the didactics of teaching foreign languages itself, its fundamental basis, was not reconsidered in the light of those democratic changes that are taking place in the system of education today.

Key words: learning of foreign languages, grammar school education, learning youth.

Постановка проблеми та її зв'язок із науковими та практичними завданнями. Сьогодні в Україні активно відроджуються різні типи середніх навчальних закладів, в тому числі і гімназії, в яких учні активно вивчають декілька іноземних мов. Особлива увага в цьому процесі приділена педагогічним принципам, новітнім формам і методам навчання. Логічно припустити, що рішення нових завдань в організації навчання іноземних мов було б неможливим без глибокого, детального осмислення всіх етапів розвитку вітчизняної гімназійної освіти. Вивчаючи досвід викладання іноземних мов у минулому, за допомогою аналізу становлення системи іншомовного навчання в історично-педагогічному аспекті, можна розмірковувати про необхідність проведення освітніх реформ, які нададуть такі позитивні результати, що вплинуть на розвиток підростаючого покоління. Так, О. Мисечко вказує на те, що сучасний період (90-ті рр. ХХ – початок ХІХ ст.) є таким, в якому вчені переосмислюють історико-педагогічний процес з нових національно-демократичних позицій [6, с. 475].

Ця обставина актуалізує об'єктивну потребу в осмисленні одного з дидактичних принципів, що впливає на організацію навчання іноземним мовам - принципу системності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій з даної проблеми. Історичні розвідки щодо організації роботи гімназій наприкінці ХІХ – початку ХХ століття здійснювали різні вчені. Так, О. Прищепя досліджував загальні питання впливу вітчизняних гімназій на розвиток культури населення [16]; О. Сутула вивчала питання організації навчання у гімназіях латинської мови [19], визначенню місця іноземних мов у навчальних планах гімназій Закарпаття (друга половина ХІХ – перша половина ХХ століття) присвячено роботу В. Сіки [18]. Питання підготовки вітчизняного вчителя іноземних мов в історіографічному руслі було розглянуто у роботі О. Мисечко [6], систему як базисну категорію методики навчання іноземних мов представлено у роботі В. Плахотник [13]. У цих та інших сучасних роботах українські вчені доходять висновку про те, що стійкої історіографічної традиції системного вивчення проблеми організації навчання іноземних мов у вітчизняних гімназіях ще не склалося. В результаті цього самий стан науково-історичної розробки питання відстає від сучасної суспільної потреби – переосмислення досвіду навчання іноземних мов із нових позицій, позицій становлення нашої країни як держави, яка має орієнтацію на якість освіти, у тому числі – удосконалення системи навчання іноземним мовам.

Виклад основного матеріалу.

На сьогодні можемо констатувати вагомі результати у методиці навчання іноземним мовам, але, як ще вважав М. Ляховицький, основним її недоліком є бажання педагогів запроваджувати у роботу із учнями різні поради і рекомендації, що мали б сприяти на практиці успішному навчанню. Не відкидаючи важливість удосконалення різних підходів, форм, методів і прийомів у вивченні іноземних мов, М. Ляховицький наполягав на потребі розгляду існуючих фундаментальних досліджень [5], в яких теоретичною базою постає теорія систем.

Реалізацію дидактичного принципу системності у викладанні іноземних мов вбачаємо у поступовому переході від нижчих до високих щаблів навчання, дотриманні наступності у вивченні певних тем за допомогою наданого програмного матеріалу, забезпеченні логічного зв'язку у отримуваних знаннях, що реалізується за допомогою планування.

Питання планування навчальних годин, що мали б бути присвячені вивченню іноземних мов у гімназії, наприкінці ХІХ століття – початку ХХ століття були дискусійними. Об'єм курсів та програми окремих дисциплін визначалися міністром Народної Просвіти. Це зустрічало гостру критику. Як вказувалося у журналі «Вісник Європи», представники Міністерства Народної Просвіти, під час розробки реформи, що мала б змінити характер освіти всієї держави, розробили проект без сторонньої допомоги та без обговорення з боку представників навчальних закладів: «представників від інших, хоча б теж навчальних відомств воно [Міністерство Народної Просвіти – прим. автора] не кликало, на розгляд суспільства воно своїх проектів не посилало, та й в самому собі знайшло можливим обмежитися сонетами власних чиновників, так що питання навчальне і було вирішено без участі вчених» [21, с. 862].

Планування годин на вивчення іноземних мов у чоловічих та жіночих гімназіях різнилося. Так, згідно із Уставом гімназій і прогімназій Міністерства Народної Просвіти (1871 р.), учні вивчали такі іноземні мови: латинь, грецька, французька та німецька. При цьому викладання грецької мови у гімназії вводилося, згідно із Уставом, лише у міру підготовки здібних вчителів. Якщо вводилася грецька мова, обов'язковим було вивчення лише однієї нової мови – або французької, або німецької [20, с. 21]. Також Уставом було надано почасовий розподіл предметів у двох варіантах – із вивченням грецької мови та без вивчення грецької мови. Наведемо фрагменти навчальних планів у таблицях (див.табл.1, табл. 2).

Таблиця 1

Розподіл годин на вивчення іноземних мов у гімназіях Міністерства Народної Просвіти у 1871 р.

Предмети	Класи							
	Підгов. клас	1	2	3	4	5	6	7 (2 роки)
Латинська мова	-	8	7	5	5	6	6	6
Грецька мова	-	-	-	5	6	6	6	6 (7)
Французька або німецька мова	-	-	3	3	3	3	3	2

Таблиця 2

Розподіл годин на вивчення іноземних мов у гімназіях Міністерства Народної Просвіти у 1871 р. (де не введено грецької мови)

Предмети	Класи							
	Підгов. клас	1	2	3	4	5	6	7 (2 роки)
Латинська мова	-	6	6	6	6	6	6	6 (7)
Французька мова	-	-	4	3	4	4	4	4
Німецька мова	-	-	-	4	4	4	4	4

Як бачимо із порівняння таблиць, вивченню латинської мови відводилося найбільшу кількість годин, як у гімназіях, де вивчалася грецька мова, так і у тих гімназіях, де грецька мова не вивчалася. Важливою була примітка до навчальних планів, що стосувалася вивчення іноземних мов: «У 1 та 2 класах гімназій і прогімназій із обома давніми мовами, – йшлося у Примітці, – у ті дні, в які призначено по два уроки на латину, один з цих уроків використовується для вправ учнів у пройденому і на їхню кращу

підготовку до подальших уроків» [20, с. 30]. Щодо вивчення нових мов у гімназіях з двома давніми мовами, Уставом було передбачено, щоб учні за бажанням могли вивчати і німецьку, і французьку. Однак тим, хто не встигав у обов'язкових предметах, такої можливості не надавалося.

Зазначимо, що у серед вчених цей документ викликав палкі дискусії. Зокрема, вказувалося на те, що зміни у класичних гімназіях були лише у тому, що вони почали найменуватися як гімназії та відзначилися тим, що введено додаткові години для вивчення давніх мов. Автори полемічної статті вказували на те, що у класичних гімназіях була і залишається лише формальна освіта, що породжує формально розвинених учнів, які не адаптовані до сучасного життя і являють собою дійсну загрозу, насамперед, для себе та для життя у суспільстві. При цьому автори бажали Міністерству Народної Просвіти для виконання проекту дійсно гарних вчителів давніх мов і при тому не іноземців: «Виписати вчителів німців і чехів, – йшлося у статті, – звісно, легко, але це не буде сприяти успішному навчанню, оскільки ті і інші будуть пояснювати латину та грецьку мову на німецькому, а німецькій мові тепер, згідно із уставом, у гімназіях не будуть взагалі вчити» [9, с. 825]. Автори вважали, що скоріше за все, оскільки учні могли обирати для вивчення лише одну нову іноземну мову, більшість з них буде обирати французьку, якщо взагалі можна буде вчити нові іноземні мови за зміненими правилами. Вони писали: «сума обов'язкових на тиждень уроків у вісім років гімназійного курсу налічує з латинської мови 49 замість 34-х, і грецькій 35 замість 24-х, не кажучи про те, що грецьку мову запропоновано вести у всіх без винятку гімназіях. Учні гімназії, починаючи з 1-го класу, будуть вивчати щодня, або майже щодня (від 5-ти до 8-ми на тиждень) один урок із латини, а починаючи з 3-го класу, також щодня або майже щодня, урок з грецької. І оскільки давні мови прямо вказуються головними предметами навчання, то зрозуміло, що щоденні зусилля учнів будуть безпосередньо спрямовані на них» [9, с. 825-826]. Авторів дуже бентежило те, що нові іноземні мови будуть вивчатися лише 2-3 уроки на тиждень. Вони підкреслювали, що давні мови будуть займати весь навчальний процес, і з 206 тижневих уроків, у всіх 8-ми класів узятих, 84 уроки буде відводитися на грецьку і латину, а 19 уроків – на нові іноземні мови [9, с. 826].

Згідно Положенню про жіночі гімназії і прогімназії, що було видано 26 травня 1869 року, гімназії налічували сім класів із річним курсом, при кожній гімназії був восьмий, педагогічний клас [3, с. 28]. Вивчення нових іноземних мов (німецьку і французьку) у жіночих гімназіях було необов'язковим [4, с. 40].

Однак відомо, що особливу увагу з боку Міністерства Народної Просвіти було приділено Маріїнінському жіночому училищу у м. Вільно та жіночому училищу графа Д. Н. Блудова у м. Острозі Волинської області [3, с. 29]. У цих училищах викладалися Закон Божий, церковно-слов'янська мова, руська мова, словесність і коротка історія руської літератури із нарисами іноземних літератур, географія, руська та загальна історія, поняття про головні фізичні явища, французька мова, педагогіка, чистописання, рукоділля, музика і спів (церковний). У випадку закінчення повного курсу дівчата могли отримати звання домашньої вчительки.

Вивчення нових мов, як вже було зазначено, в інших жіночих училищах було необов'язковим, але 25 листопада 1873 року вийшла Постанова «Про введення в курс жіночих гімназій і прогімназій Варшавського навчального округу обов'язкового викладання двох нових іноземних мов». І вже через рік, 13 серпня 1874 року, була введена у дію Постанова «Про введення викладання латинської та грецької мов і педагогіки в курс жіночих гімназій, як необов'язкових предметів для бажаючих» [3, с. 43].

У цій постанові йшлося про те, що слід ввести для вивчення у жіночих гімназіях хоча б одну з давніх мов лише для тих, хто бажає, та з волі їхніх батьків. У такому випадку дівчата, які пройшли такий курс, змогли б «більшою користю для себе і для суспільства служити справі навчання юнаків, які прагнули вступити у чоловічі гімназії та прогімназії» [4, с. 192]. У Постанові також йшлося про те, що багатьом юнакам у прийомі в гімназії та

прогімназії було відмовлено, адже нижчі класи були переповнені, і саме тому нагальною поставала справа підготовки домашніх вчительок давніх мов.

Повідомимо, про те, що зміст гімназійних курсів, як вказували автори журналу «Вісник Європи», не відповідав вимогам суспільства. Ці заняття привчали лише до постійного повторення за вчителем мовних форм, які вже не є раціональними, а, навпаки, мертвими. Це, звісно, не розвивало творчого мислення, а, навпаки, привчало учнів до пасивного сприйняття матеріалу. Таке навчання відривало від справжніх потреб учнів та негативно впливало на їхнє подальше життя: «Нехай це будуть класичні гімназії, із курсами, що придатні до філологічних курсів університетів. Але такі заклади, по спеціальності, що досить обмежена у їх призначенні, і мають вважатися «спеціальними» училищами. Чого ж немає підготовчих училищ для філологів? Але коли кожній молодій людині, якій у житті припаде бути землеробом, купцем, солдатом, чиновником, фабрикантом, лікарем, юристом, одним словом, ким завгодно, тільки не філологом по ремеслу, бажають виховувати до 17-ти і 18-ти років так, як би він готувався лише у філолога по ремеслу, то це є штучним спотворенням життя» [7, с. 825].

У 1874 році з боку Міністерства було видано учіння про «Порядок навчання», де першим пунктом поставала таблиця, в якій представлено планування годин на вивчення уроків. Для нашого дослідження важливий розподіл годин вивчення іноземних мов (як необов'язкових предметів) на два варіанти.

Розподіл годин представимо у таблиці (див. табл. 3).

Таблиця 3

Число уроків іноземних мов на тиждень жіночих гімназій та прогімназій Міністерства Народної Просвіти

Предмети	Класи							Всього
	1	2	3	4	5	6	7	
Варіант а)								
Німецька мова	5	5	4	3	4	3	2	26
Французька мова	5	5	4	3	4	3	2	26
Варіант б)								
Одна із нових іноземних мов	5	5	4	3	4	3	2	26
Латинська мова	6	6	6	5	5	5	5	38
Грецька мова	-	-	5	5	6	5	6	27

Перший варіант – вивчення німецької та французької мови, тоді як другий варіант – вивчення однієї з нових мов у сукупності із латинською та грецькою мовою. З таблиці видно, що розподіл годин на вивчення нових мов був однаковим і у сукупності представляв 26 годин на вивчення кожної з мов (варіант а), тоді як другий варіант за об'ємом був набагато більшим – усього на вивчення давніх мов приділялося більше годин – на латинську мову – 38 годин, а на грецьку – 27, тоді як на одну з нових мов – 26 годин.

У примітках до цього розподілу годин йшлося про те, що викладання латинської мови однієї або латинської і грецької мови у сукупності разом вводиться для бажаючих з клопотання піклувальних рад гімназій та з дозволу піклувальника навчального округу [4, с. 180].

У 1875 році вийшла Постанова «Про порядок введення необов'язкових предметів у жіночих гімназіях і прогімназіях Міністерства Народної Просвіти» (№№ 3376-3378), в якій також певну увагу було приділено планомірному вивченню іноземних мов. Особливу увагу у Постанові було відведено вивченню латинської мови. Було наголошено на тому, що учениці можуть обирати не лише варіанти (а) або (б), а й окремі предмети у кожній групі: «...учениці можуть вивчати, – пояснювалося у документі, – одну латинську мову без грецької і у той же час дві нових мови – французьку і німецьку, або одну з них» [4,

с. 193]. Для більш зручного планування пропонувалося зведення класів для вивчення іноземних мов та зведення уроків.

Слід також у руслі теми дослідження звернути увагу і на навчальний план нових іноземних мов для жіночих гімназій [4, с. 247].

Навчання іноземним мовам, як наголошувалося у цьому документі, впливає на розумовий розвиток учениць гімназій і, поряд із цим, надає можливість ознайомитися із літературними творами інших народів. Від учениць вимагалось розуміння нескладних історичних творів, вміння перекладати без грубих помилок (синтаксичних, етимологічних) з руської мови на французьку або німецьку. Для перекладу передбачалося використовувати статті історичного і взагалі розповідального змісту. Оскільки дівчата могли у майбутньому виконувати роль гувернанток у приватних будинках, то від них також вимагалось уміння пояснювати власну думку хоча б на одній з нових мов. Для досягнення цієї мети дівчата мали розмовляти із начальницею гімназії та класними дамами на іноземних мовах [4, с. 247].

Відмітимо, що граматичний матеріал, різні види практичних вправ та самий спосіб викладання нових мов детально було висвітлено у навчальному плані викладання нових мов у чоловічих гімназіях. Різницю Міністерство Народної Просвіти бачило у розподілі навчального матеріалу, що був складений для жіночих гімназій. У документі зазначалося: «а) Оскільки у жіночих гімназіях на навчання іноземних мов в 1 та 2 класах надається по 5 уроків на тиждень, то вся етимологія із супутніми практичними вправами, може бути пройдена в цих двох класах. б) Прості синтаксичні вказівки у чоловічих гімназіях розпочинаються вже з 2-го класу, а у подробицях синтаксис закінчується у 4-му. Оскільки головні синтаксичні пояснення необхідні при початку практичних вправ, то у даному випадку вони робляться вже у першому класі, а весь синтаксис закінчується також у 6 класі. в) Збільшення числа уроків, порівняно із чоловічими гімназіями, у 3 та 5 класах відкриває викладачу повну можливість проводити справу навчання одночасно і теоретично, і практично, обираючи із граматики для кожного класу те, що... відповідає віку та ступеню розвитку дівчат. г) Було б надто бажаним, щоб дівчата у 6 та 7 класах могли познайомитися з деякими із взірцевих творів французької або німецької літератури, при чому мають бути їм повідомлені на відповідній мові біографічні відомості про автора та ті історичні відомості, що необхідні для правильного розуміння твору, що вивчається» [4, с. 247].

У 6 та 7 класі дівчата мали вже виконувати вправи – складати прості листи та твори на теми з оточуючого їхнього побуту на тій іноземній мові, що ними вивчається. Підкреслимо, що до викладача нових іноземних мов були вимоги щодо привчання із самого початку дівчат на слух до французької та німецької мов. Вказувалося на те, що коли викладач буде впевнений у тому, що дівчата розуміють мовлення, він мав розпочинати говорити з ними лише по-французьки або по-німецьки.

Відмітимо також особливості навчального плану давніх класичних мов. Викладачі давніх мов мали керуватися навчальним планом для чоловічих гімназій та пояснювальною до нього запискою. У жіночих гімназіях були деякі відмінності. Зокрема, у латинській мові, що викладалася у нижчих двох класах, на письмові вправи надавалося не по 2 уроки, як у чоловічих гімназіях, а по 1 уроку в неділю. У 5 класі на читання у першому півріччі – твори Цезаря або Саллюстія, а в другому – Цицерона, і відводилося на це по 1 уроку. У 4 класі в обидва півріччя надавалося по 1 уроку на читання Цицерона, а читання Тита Лівія переносилося виключно на 7 клас із наданням на вивчення його творів по 1 уроку на тиждень. Стосовно вивчення грецької мови у жіночих гімназіях були такі відмінності: у 4 класі почергово в один тиждень присвячено по 2 уроки на читання грецької хрестоматії або Ксенофонта, а в другий тиждень – 1 урок на це читання і 1 – на письмові вправи; у 6 класі в обидва півріччя дівчата мали читати по 1 уроку Меморабілла Ксенофонта; у 7 класі потрібно було вже читати Геродота по 2 уроки і Іліаду по 3 уроки на тиждень, тоді як один урок – виконувати усні та письмові вправи у синтаксисі [4, с. 248].

Зауваги до розподілу годин, початку вивчення іноземних мов та самих програмних вимог у гімназіях містилися у аналітичних доповідях того часу із вказівкою на звіти Міністерства Народної Просвіти, зокрема, що стосувався зафіксованою у 1877 році тенденцією суттєвого зниження кількості учнів гімназій. Майже половина учнів того часу не могла доучитися до 4 класу. Враховуючи таку тенденцію, вчені відстоювали думку про те, що значну частину часу, що відводилася на вивчення у нижчих класах гімназії на вивчення давніх іноземних мов, можна відвести на детальне знайомство хоча б із однією новою мовою – німецькою або французькою, і що надалі практика могла б доповнити отримані учнями відомості. Таким чином, замість «недоука» хоча б і у давніх мовах, у суспільстві б були корисні діячі: «Ось чому не можна не погодитися, що гімназії набагато вірніше задовольняли б тим потребам, які позначаються самим досвідом, якби вивчення древніх мов в них починалося з 4 класу ... Тоді б діти, віддані в гімназії всього на три роки, могли б вжити цей час з більшою користю, а іншим для вивчення древніх мов все-таки залишалось б досить часу з 4 класу» [10, с. 326].

У 1880 році вийшло доповнення і роз'яснення до Правил 31 серпня 1874 року щодо програм, навчальних планів і таблицям числа тижневих уроків у жіночих гімназіях та прогімназіях. Першим питанням, згідно якого Міністерство Народної Просвіти надавало роз'яснення, стосувалося організації викладання іноземних мов у гімназії. Дане питання було сформульоване таким чином: «1) Чи можна з числа необов'язкових предметів, зазначених в таблиці 31-го серпня 1874 р. обмежитися введенням однієї тільки стародавньої, або однієї нової іноземної мови, або необхідно вводити раптом обидві - французьку і німецьку, і латинську та грецьку?» [17, с. 94]. Міністерством було роз'яснено, що перепон не може бути, підкреслюючи при цьому залежність введення викладання іноземних мов від стану фінансування гімназії [17, с. 96].

Вчителі іноземних мов у жіночих гімназіях під час організації викладання нових іноземних мов – французької та німецької, мали користуватися спеціальним навчальним табелем, де нормування навчальних годин було таким: один урок дорівнює одній годині. Взагалі навчання у жіночих гімназіях, згідно цьому табелю, розпочиналося о 9 годині і закінчувалося о 14.30 або 15 годині. Табелю розпочинався з 7 класу, а закінчувався 1 класом. Тобто, навчання у гімназії розпочиналося не з 1, а з 7 класу. У сьомому класі на вивчення французької мови приділялося 6 годин, а на німецьку – 2 години. У шостому класі – на вивчення французької було приділено, як і у сьомому, 6 годин, тоді як вивчення німецької мови – 3 години. Загальний зміст навчання був визначений для учениць як для сьомого, так і для шостого класу таким чином: «1) читання і точний переклад на російську мову легких за обсягом і змістом статей французькою та німецькою мовами; 2) зворотний переклад цих статей з руської на іноземні мови; 3) складання нових фраз з того запасу слів і зворотів, який набутий дітьми при перекладі, 4) практичне ознайомлення дітей з формами відмінювання, дієвідміни і ступенів порівняння» [17, с. 75].

У 5 класі на вивчення французької мови, згідно табелю, виділялося 4 години, тоді як на німецьку – 5 годин. Основні вимоги до викладання були представлені таким чином: «Етимологія обох мов, порівняно з етимологічними властивостями руської мови. Читання статей на іноземних мовах, поєднане з точним перекладом на російську. Переклад з руської на іноземні мови» [17, с. 75].

У четвертому класі учениці вивчали менше за обсягом годин на тиждень французьку мову (3 години), але вже більше – німецьку мову (4 години). Учениці вивчали синтаксис обох іноземних мов, у порівнянні з синтаксичними особливостями руської мови. Також учениці продовжували виконувати практичні вправи, які були у попередньому, п'ятому класі, однак до таких вправ додавалися твори на теми, що пропонували самі вчителі.

У третьому класі учениці вивчали і французьку, і німецьку мови по три години на тиждень. Вони продовжували вивчати всі ті вправи, які вивчали у попередньому навчальному році.

У другому та у першому класі розподіл годин на вивчення французької та німецької мови був однаковим – по 3 години на тиждень. Програмний зміст, на відміну від попередніх класів, мав змінюватися. Так, дівчата мали вже читати і практично аналізувати цілі літературні твори або їх значні уривки, які могли, з одного боку, служити взірцями чистої літературної мови, а з іншого – сприяти їх логічній, естетичній та моральній освіті. Також учениці мали писати твори на теми, що задавалися вчителями [17, с. 75].

Підкреслимо, що деякі вчителі, які навчали учнів іноземним мовам у гімназії, були іноземцями, а деякі з них – особи з сімей іноземного походження. Про це не раз наголошувалося у законодавчих документах щодо прав іноземців, що мають звання вчителя. Склад вчителів іноземних мов зафіксовано також і у статистичних збірниках. Так, у збірнику, що надавав уявну картину про склад вчителів у чоловічій гімназії у Волинській губернії (1890 рік) знаходимо такі відомості: «Викладачі ... давніх мов – Стат.Сов. Григорій Гаврилович Левандовський, Стат.Сов. Франц Федорович Зентфлебен, Стат.Сов. Косьма Тимофійович Мурковський, Надв. Сов. Євген Миколайович Зеленецький, Кол. Ас. Михайло Васильович Введенський, Надв. Сов. Василь Миколайович Булгаков, Над.Сов. Іван Яковлевич Самойлов ... німецької мови – Стат.Сов. Богдан Іванович Зіфферман, французької мови – Стат.Сов. Віктор Вікторович Гюгнен...» [12, с. 24].

У 1893 році було видано Положення про чоловічі і жіночі гімназії і прогімназії Міністерства народної освіти, згідно із якими вносилися певні зміни у процес викладання іноземних мов. Зазначимо, що мету гімназії вбачали у наданні юнацтву загальної освіти та підготовці їх до вступу до університетів або інших вищих спеціальних закладів [11, с. 5-6]. Разом із цим, була представлена таблиця числа тижневих часових уроків, із якої для нашого дослідження інтерес викликає розподіл годин на вивчення давніх та нових іноземних мов.

Таблиця 4

Розподіл годин на вивчення іноземних мов у чоловічих гімназіях 1893 р.

Предмети	Класи								
	Підгов. клас	1	2	3	4	5	6	7	8
Німецька мова	-	-	3	3	3	3	3	2	2
Французька мова	-	-	3	2	3	3	2	3	3
Латинська мова	-	6	6	5	5	5	5	5	5
Грецька мова	-	-	-	4	5	6	6	6	6

Важливою для організації системності у вивченні іноземних мов було і положення про те, що уроки французької та німецької мов мали розподілятися таким чином, щоб ті, хто бажає вивчати нові мови, могли їх вивчати разом. Але тим учням, які не встигали в обов'язкових предметах, вивчення двох мов заборонялося [11, с. 8].

Викладачі іноземних мов, згідно з статтею 1516 від 1893, мали обиратися не начальниками гімназій, як законовчителі, а піклувальником навчального округу за його самостійним вибором або із представленням начальства гімназії. Вони мали отримати атестати про закінчення повного університетського курсу та здати іспит [4, с. 52]. У роботі М. Ошаніна знаходимо примітку про те, що кандидатами на посаду вчителя німецької та французької мов могли бути особи, які не закінчили повністю курс університету, але здали іспит на звання вчителя нових мов у гімназії [11, с. 18]. Також знаходимо

законодавче підтвердження тому, що, на відміну від викладачів різних предметів гімназії, викладачами нових іноземних мов могли стати особи, що отримали звання домашніх вчителів з цих предметів [11, с. 19].

Таким чином, у цей період розбудовувалася певна система із вимогами до організації навчання іноземним мовам із певними особливостями у чоловічих та жіночих гімназіях, що зумовило появу нових ідей, які вилилися у ряд законотворчих ініціатив та педагогічних експериментів.

Так, у 1893 році комісією кн. Волконського було розроблено ряд проектів положень, серед яких – Положення про вищі жіночі курси нових іноземних мов [3, с. 23]. Представники Міністерства розуміли, що необхідно мати певну систему у навчанні і викладанні іноземних мов, зокрема – німецької і французької. Разом із тим, у цей період саме навчальна частина жіночих гімназій позначалася серйозними недоліками. Так, викладання велося вчителями чоловічих гімназій і повітових училищ за маленьку плату, а самі навчальні плани не були адаптовані для майбутнього призначення дівчат, які, згідно встановленої мети гімназії – мали отримати релігійне, моральне та розумове виховання як майбутні матері сімейств. Слід також підкреслити, що давні мови у жіночих гімназіях не вивчалися, що було суттєвою різницею між чоловічими та жіночими гімназіями.

І лише згодом, у 1901 році у доповіді Міністра Народної Просвіти ген.-ад'ют. Ванновського було зазначено про численні клопотання з боку начальників навчальних округів про необхідність залучення жінок до викладання французької та німецької мов у гімназіях, що було обумовлено, крім браку викладачів-чоловіків із відповідним освітнім рівнем, також і існуючими поодинокими випадками допущення жінок до викладання іноземних мов. З цього року жінкам, які мали звання домашньої вчительки, було дозволено викладати у гімназіях французьку та німецькі мови [4, с. 93].

З 1901 року у плануванні годин на вивчення іноземних мов відбулися відповідні зміни, згідно з якими у деяких гімназіях викладання стародавніх мов було залишено як обов'язкове. В інших гімназіях ці мови замінялися іншими предметами. Так, у Циркулярній пропозиції Міністра Народної Просвіти піклувальникам навчальних округів на 1905-1906 роки заявлений план навчання для окремих чоловічих гімназій, в яких значне місце надано вивченню іноземних мов – як давніх, так і нових. Представимо розподіл годин на вивчення іноземної мови у вигляді таблиці (див. табл. 5).

Таблиця 5

Розподіл годин на вивчення іноземних мов у чоловічих гімназіях
(1905-1906 рр.)

Предмети	Класи						
	1	2	3	4	5	6	7
Німецька мова	5	3	3	2	3	3	2
Французька мова	-	6	3	2	3	2	2
Латинська мова	-	-	5	4	5	5	4
Грецька мова	-	-	-	4	6	6	5

З таблиці ми бачимо, що у 1905-1906 рр. стосовно давніх мов – пропонувалося ввести для вивчення у чоловічих гімназіях грецьку мову з 4 класу, а не з 3, як було у 1883 році, а кількість годин на вивчення грецької мови було зменшено з 33 годин до 21 години. Відмітимо, що найбільшу кількість годин було відведено на вивчення латинської мови. Порівняно із таблицею, де розподілялися години на вивчення іноземних мов у 1883 році, нами встановлено, що кількість годин суттєво зменшено. Так, якщо у 1883 році у гімназіях на вивчення латини було відведено 42 години, то у 1905-1906 році відбулося суттєве зменшення – 23 години.

Щодо вивчення нових мов можна відмітити, що німецька мова починалася вивчатися у не з другого, як у 1893 році, а з першого класу і їй, як видно з таблиці, у

розподілі годин приділялося більше уваги, адже на її вивчення у 1905 – 1906 роках приділялося 21 годину, тоді як у 1893 році – 19 годин.

Французьку мову також, як і у 1893 р., вивчали з другого класу, а кількість годин була зменшена у 1905-1906 рр. несуттєво – з 19 до 18 годин.

Принцип системності у викладанні іноземних мов у гімназіях реалізовувався через контроль. Відмітимо, що до форм контролю у організації процесу викладання іноземних мов у розглядуваний нами період були інспекторські перевірки та проведення іспитів. Але, як вказувалося у журналі «Вісник Європи», такі перевірки бюрократизували гімназії та вказували на погані результати навчання та великі вимоги до учнів. Так, зафіксовано випадок, про звільнення здібного вчителя за поданням інспектора г.Дружиніна за те, що учні були дуже розвинені, але небагато хто з них знав молитви та заповіді (хоча цього мав би навчати священник, а не вчитель). Відгук г.Дружиніна, за думкою авторів журналу, був зведений на підозрі про те, що цей вчитель спілкувався із людьми, що були визнані з боку правлячої еліти були як вередливі, що не мають права бути викладачами [14, с. 854].

Також у полемічній статті вказувалося на те, що кількість учнів, що повністю закінчували гімназію – було невеликим – всього 4,2 відсотки, що свідчило про низьку результативність навчання взагалі [14, с. 856].

Учням гімназій того часу дуже складно було здати іспит із іноземних мов. Самі завдання для іспитів мали складатися членами екзаменаційних комісій гімназії та надаватися на затвердження піклувальнику навчального округу. Сам піклувальник мав право обирати завдання за власним бажанням, додавати інші завдання, що були складені в інших гімназіях. Прогресивні діячі були невдоволені тим, що до педагогічних колективів з боку попечителів була недовіра, що виражалася у тому, що екзаменаційні завдання приготувалися у канцелярії і надсилалися у гімназії у запечатаних конвертах із надписом «відкрити у присутності членів екзаменаційної комісії перед самим початком письмового іспиту з предмету» [8, с. 378]. Також вказувалося на такі факти недовіри до педагогічних колективів: «недовіра до педагогічних корпорацій закладів доходить до того, що інструкцією передбачено навіть випадок раптової хвороби учня під час екзамену. На цей випадок піклувальники зобов'язані надсилати по запасній темі на кожен предмет, також у запечатаних конвертах з написом: «запасна тема по такому предмету». У разі, якщо б не було потреби звернутися до запасних тем ... конверти відсилаються назад до керівництва навчального округу нерозпечатаними» [8, с. 378-379].

Дріб'язкова регламентація, втручання центральних управлінь у навчальний процес – все це піддавалося критиці. Вказувалося, що і в Англії, і в Німеччині самостійність педагогічних колективів охоронялася з боку всіх, хто був причетним до справи освіти і виховання. Суперечливість і безглуздість деяких положень, недовіра до самих учнів, – все це зустрічало найгострішу критику [8, с. 379].

Так, на самий іспит надсилали чиновника, який мав право переважного голосу. Також є відомості про те, що навіть писемні відповіді учнів надсилалися на обговорення вищому керівництву, що викликало негативні реакції з боку педагогів, які мали причетність до організації навчання іноземним мовам: «Відомо, що для перекладу у шостому класі гімназій нині потрібно від 12-річних хлопчиків ознайомитися з 800 віршами з «Метамарфоз» Овідія, а в сьомому класі потрібно вже перекладати Тита-Лівія. Якщо у складі чиновників, які перебувають при піклувальниках або у департаменті, є такі, які самі не зроблять помилки у 800 віршах Овідія і зможуть перекласти Тита-Лівія вірніше, ніж його переводить московський професор г.Куторга після 40-річної діяльності, то скорочення складу адміністрації необхідно, перш за все, для успіху самого викладання. Як подібні чиновники залишаються чиновниками, а викладачам латинської мови доводиться, за браком, залишати таких братів-слов'ян, які самі вказали на іспиті недостатнє знання цієї мови, а тільки відомі своєю старанністю» [2, с. 812].

Деякі додаткові зауваги щодо складання іспитів у гімназіях, зокрема, якості вивчення іноземних мов, знаходимо у аналітичній статті, що спиралася на дані, отримані

від Міністерства Народної Просвіти у 1874 році. Автори обстоювали думку про те, що 22,6% гімназистів старшого відділення не витримали іспит. Вихованці гімназій, як йдеться у статті, менш успішно здали латинську мову у порівнянні з математикою. Також автори відзначали, що учні гімназій під час здачі іспиту з грецької мови були більш успішними, ніж під час здачі іспиту з руської мови, що свідчило, перш за все, про рівень вимогливості екзаменаторів: «Вимогливість з грецької мови була вдвічі менше, ніж з руського твору» [1, с. 779].

Стосовно вимог до іспитів, маємо зазначити, що вони постійно підвищувалися. Так, у порівнянні із попередніми поясненнями щодо іспитів, для отримання атестату зрілості (у класичних гімназіях учні отримували атестати зрілості, а у прогімназіях – свідоцтва) у виданні 1912 року «Правила і програми класичних гімназій і прогімназій відомства Міністерства народної освіти і докладні програми випробування зрілості у випробувальних комітетах при навчальних округах» [15] вже бачимо, що учні VIII класу гімназій вже мали складати іспити зі всіх іноземних мов, а саме: латина, грецька (для тих, хто бажає), німецька і французька. При цьому для виготовлення письмових робіт з кожної іноземної мови, з переписуванням начисто, відводилося 4 години, не враховуючи той час, який відводився для оголошення тих уривків, які учні мали б перевести [15, с. 159].

Зупинимося на вимогах для учнів гімназії зі складання давніх мов. Так, з латини учні мали перекладати уривки з текстів латинських авторів (які вивчалися у VII та VIII класах), вибрані уривки із творів Цезаря, Т. Лівія. Зі складання грецької мови – аналіз тексту і змісту, переклад прочитаних у VII та VIII класах авторів, переклад уривків з Анабазиса Ксенофонта. Іспит з нових іноземних мов мав показати їх практичне знання з граматики, легке розуміння німецької та французької мови, що мало б бути доведено на усному іспиті перекладом текстів прозаїчних творів описового або розповідального характеру, із якими учні не були раніше ознайомлені, без використання будь-яких посібників [15, с. 163-164].

Звернемо увагу також на Циркуляр Головного управління Міністерства Народної Просвіти (№ 5481), що вийшов у 1911 році. У цьому Циркулярі містилися вказівки щодо письмових випробувань з нових мов. Перелічимо ці вимоги: 1) на письмових іспитах зрілості з нових іноземних мов педагоги пропонують для випробування або переклад уривка зв'язного руського тексту на іноземну мову, або переказ на іноземній мові прочитаного тексту; 2) в разі призначення для випробування перекладу з руської мови на іноземну, кожен випробовуваний отримує за жеребом особливу тему; кожному випробованому надається, по ознайомленню з темою, підкреслити в руському тексті слова, переклад яких на іноземну мову йому не відомий, і запитати відповідних вказівок на початку випробувань у присутнього викладача даної іноземної мови; всі такого роду вказівки відзначалися в роботі випробованого і приймалися до уваги при оцінці роботи; при неможливості для викладача іноземної мови бути присутнім на початку випробування, випробуваний може користуватися словником; 3) при призначенні для випробування переказу іноземною мовою руського тексту – такий текст виразно прочитується один або два рази одним з викладачів перед випробуваними, яким дозволяється запитувати, як зазначено в п. 2, вказівок у викладача іноземної мови, або за відсутності цього викладача - користуватися словником; 4) при призначенні для випробування переказу іноземного тексту, такий текст виразно прочитується два або три рази перед випробуваним викладачем іноземної мови, якому дозволяється на власний розсуд перевести, за проханням випробуваних, окремі слова іноземного тексту на руську мову [15, с. 165-166].

Висновки. Отже, дотримання принципу системності у викладанні іноземних мов, як на нашу думку, можна представити у даному періоді тріадою: «планування – організація – контроль». Зрозуміло, що у цій системі і саме планування, і сама організація і самий контроль не витримували критики з боку педагогічної громадськості, адже самий стан викладання іноземних мов відрізнявся такими недоліками, як крайня регламентація, брак

здатних вчителів іноземних мов, наявність вчителів-іноземців, які не могли зрозуміло донести думку до учнів на їхній рідній мові, відсутність демократичних процесів з боку Міністерства Народної Просвіти, невідповідність системи викладання іноземних мов для реальних потреб подальшого життя учнів, які мали ставати не тільки філологами, а отримувати інші професії тощо.

Перспективи дослідження. Принцип системності в організації навчання іноземних мов у вітчизняній гімназійній освіті, що був презентований нами у дослідженні, надасть можливість у подальшій роботі простежити, яким чином була зведена система викладання іноземних мов у період 1871-1917 років, якими були форми і методи навчання, та, відповідно, якими були результати.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Выпускные экзамены в гимназиях в 1874 г. // Вестник Европы (Журнал Истории•Политики•Литературы). – Кн.8, август 1875. – С. 778-780.
2. Еще о регламентации гимназий // Вестник Европы (Журнал Истории•Политики•Литературы). – Кн.6, июнь 1873. – С. 809-813.
3. Женские гимназии и прогимназии Министерства Народного Просвещения 1858-1905 / Изд-е департамента Народного Просвещения. – СПб.: Типогр. М.М.Стасюлевича, 1905. – 139 с.
4. Кузьменко Д.П. Сборник постановлений и распоряжений по женским гимназиям и прогимназиям Министерства народного просвещения за 1870-1912 годы (В 3 частях) / Д. Кузьменко; [3-е изд., испр. и доп.]. – М.: Изд-во: Юрид. кн. маг. "Правоведение" И.К. Голубева, 1912. – 752 с.
5. Ляховицкий М.В. О некоторых базисных категориях методики обучения иностранным языкам / М.В. Ляховицкий // Иностранные языки в школе. – 2013. – № 8. – С.4-10.
6. Мисечко О. Є. Історіографічний аспект дослідження проблеми підготовки вітчизняного вчителя іноземної мови / О. Є. Мисечко // Педагогічний дискурс. - 2013. - Вип. 15. - С. 474-481.
7. Накануне реформ в народном просвещении // Вестник Европы (Журнал Истории•Политики•Литературы). – Кн.4, апрель 1871. – С. 811-841.
8. Новая регламентация гимназий // Вестник Европы (Журнал Истории•Политики•Литературы). – Кн.6, май 1873. – С. 377-381.
9. Новый устав гимназии 19-го июня (1-го июля) // Вестник Европы (Журнал Истории•Политики•Литературы). – Кн.8, август 1871. – С. 818-840.
10. Отчет министерства народного просвещения за 1877 год // Вестник Европы (Журнал Истории•Политики•Литературы). – Кн.11, ноябрь 1879. – С. 316-330.
11. Ошанин М.А. Положение о мужских и женских гимназиях и прогимназиях Мин. народн. проsv. с циркулярными разъяснениями Министерства народного просвещения / М. А. Ошанин. – Ростов: Изд-во: тип. А. Х. Оппель, 1906. – 47 с.
12. Памятная книжка Волынской Губернии на 1890 год / Сост. Иван Федорович Мацкевич. – Житомир: Типография Губернского правления, 1889. – 393 с.
13. Плахотник В. М. Система як базисна категорія методики навчання іноземних мов / В. М. Плахотник // Іноземні мови. – 2010. – № 4. – С. 3-6.
14. Полемика о проценте гимназистов, кончающих курс // Вестник Европы (Журнал Истории•Политики•Литературы). – Кн.6, июнь 1871. – С.-831-856.
15. Правила и программы классических гимназий и прогимназий ведомства Министерства народного просвещения и подробные программы испытания зрелости в испытательных комитетах при учебных округах / Изд. В.А. Маврицкого. – М.: Изд. неофиц., 1912. – 229, III с.
16. Прищеп О. Рівненська реальна гімназія (училище) у житті міста ХІХ – початку ХХ ст. / О. Прищеп // Наукові записки Рівненського обласного краєзнавчого музею. – Вип. 2. – Рівне, 2005. – С. 7–10.
17. Родевич М.В. Сборник действующих постановлений и распоряжений по женским гимназиям и прогимназиям Министерства народного просвещения с последовавшими с 1870 года изменениями и дополнениями, содержащий также (в четырех частях книги): положение по отдельным женским гимназиям и прогимназиям, общие и частные программы их и правительственные распоряжения как относящиеся к этим заведениям, к служащим и учащимся в них, так и касающиеся лиц, занимающихся частной и женской педагогической деятельностью / Сост. Михаил Родевич. – СПб. – Изд-во тип. д-ра М.А. Хана, 1884. – 2, X, 238, 2, 88 с., 1 л. табл.
18. Сіка В. Іноземні мови у навчально-виховному процесі гімназій Закарпаття (друга половина ХІХ – перша половина ХХ століття) / В. Сіка // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Педагогіка. Соціальна робота. – 2012. – Вип. 24. – С. 153-156.
19. Сутула О. В. Латинська мова у системі освіти / О. В. Сутула // Постметодика. - 2010. - № 3. - С. 31-41.

20. Хрестоматия по истории педагогики / Под общ. ред. С. А. Каменева. – Т. IV. – История русской педагогики с древнейших времен до Великой пролетарской революции. Ч. 2. [сост. Н. А. Желваков]. – М.: Гос.уч.пед.изд-во, 1936. – 516 с.
21. Циркуляр о ведении нового устава гимназий // Вестник Европы (Журнал Истории•Политики•Литературы). – Кн.10, октябрь 1871. – С. 862-871.

References

1. Final examinations in gymnasiums in 1874. (1875) // Vestnik Evropy (Zhurnal Istorii•Politiki•Literatury). – Kn.8, avgust 1875, p.p. 778-780. (in Russian)
2. More on the regulation of gymnasiums (1873)// Vestnik Evropy (Zhurnal Istorii•Politiki•Literatury). – Kn.6, ijun' 1873, p.p. 809-813. (in Russian)
3. Female gymnasiums and progymnasiums of the Ministry of National Education 1858-1905 (1905)/ Izd-e departamenta Narodnogo Prosveshhenija. – SPb.: Tipogr. M.M.Stasjulevicha, 139 p. (in Russian)
4. Kuz'menko D.P. Collection of decrees and orders for women's gymnasiums and progymnasiums of the Ministry of Public Education for 1870-1912 (In 3 parts) (1912)/ D. Kuz'menko; [3-e izd., ispr. i dop.]. – M.: Izd-vo: Jurid. kn. mag. "Pravovedenie" I.K. Golubeva, 752 p. (in Russian)
5. Ljahovickij M.V. On some basic categories of methods of teaching foreign languages / M.V. Ljahovickij // Inostrannye jazyki v shkole, 8, p.p.4-10. (in Russian)
6. Misechko O. Є. Historiographic aspect of studying the problem of preparing a national foreign language teacher / O. Є. Misechko // Pedagogichnij diskurs., 15, p.p. 474-481. (in Ukrainian)
7. On the eve of reforms in popular education(1871) // Vestnik Evropy (Zhurnal Istorii•Politiki•Literatury). – Kn.4, aprel' , p.p. 811-841. (in Russian)
8. New regulation of gymnasiums (1873) // Vestnik Evropy (Zhurnal Istorii•Politiki•Literatury). – Kn.6, maj , p.p. 377-381. (in Russian)
9. New School Rules of the 19th June (July 1st) Gymnasium (1871)// Vestnik Evropy (Zhurnal Istorii•Politiki•Literatury). – Kn.8, avgust , p.p. 818-840. (in Russian)
10. Otchet ministerstva narodnogo prosveshhenija za 1877 god // Vestnik Evropy (Zhurnal Istorii•Politiki•Literatury). – Kn.11, nojabr', p.p. 316-330.
11. Oshanin M.A. The position of male and female gymnasiums and gynecology mines. folk prospect with circular explanations from the Ministry of Public Education) (1906)/ M. A. Oshanin. – Rostov: tip. A. H. Oappel', 47 p. (in Russian)
12. Memorial book of Volyn province for 1890 (1889)/ Sost. Ivan Fedorovich Mackevich. – Zhitomir: Tipografija Gubernskogo pravlenija, 1889. – 393 p. (in Russian)
13. Plahotnik V. M. The system as a basic category of teaching methods for foreign languages (2010) // Inozemni movi., 4, p.p. 3-6. (in Ukrainian)
14. Controversy about the percentage of students completing the course (1871)// Vestnik Evropy (Zhurnal Istorii•Politiki•Literatury). – Kn.6, ijun' , p.p. 831-856. (in Russian)
15. The rules and programs of classical gymnasiums and progymnasium departments of the Ministry of Public Education and detailed maturity testing programs in the test committees of the educational districts (1912) / Izd. V.A. Mavrickogo. – M.: Izd. neofic., – 229p, III s. (in Russian)
16. Pry'shhepa O. Rivne Real Gymnasium (School) in the life of the city of the XIX - early XX centuries. (2005)/ O. Pry'shhepa // Naukovi zapy'sky` Rivnens'kogo oblasnogo krayeznavchogo muzeyu. – Vy`p. 2. – Rivne, p.p. 7–10. (in Ukrainian)
17. Rodevich M.V. A compendium of existing decrees and orders for women's gymnasiums and progymnasiums of the Ministry of Public Education, with changes and additions that have been made since 1870, also containing (in four parts of the book): the situation for individual women's gymnasiums and progymnasiums, their general and private programs and government orders as relating to to these institutions, to employees and students in them, and concerning persons engaged in private and female pedagogical activity (1884) /Sost. Mihail Rodevich. – SPb. – Izd-vo tip. d-ra M.A. Hana, 1884. – 2, X, 238, 2, 88 p., 1 tabl. (in Russian)
18. Sika V. Foreign languages in the educational process of high schools in Transcarpathia (second half of the XIX - first half of the twentieth century) (2012)/ V. Sika // Naukovy`j visny`k Uzhgorods`kogo nacional`nogo universy`tetu. Seriya : Pedagogika. Social`na robota. , 24, p.p. 153-156.
19. Sutula O. V. Latins'ka mova u sistemi osviti / O. V. Sutula // Postmetodika. – 2010, 3 , p.p. 31-41. (in Ukrainian)
20. Reader on the history of pedagogy (1936)/ Pod obshh. red. S. A. Kameneva. – Т. IV. – Istorija ruskoj pedagogiki s drevnejshih vremen do Velikoj proletarskoj revoljucii. Ch. 2. [sost. N. A. Zhelvakov]. – М.: Gos.uch.ped.izd-vo, 516 p. (in Russian)
21. Circular on the conduct of the new statute of gymnasiums (1871)// Vestnik Evropy (Zhurnal Istorii•Politiki•Literatury). – Kn.10, oktjabr', p.p. 862-871. (in Russian)

Відомості про авторів:

Матеріал надійшов до редакції р.

Рецензент: Москалева Л.Ю. –д.пед.н, професор

Відомості про автора:

Рибалко Наталія Миколаївна

Мелітопольський державний педагогічний

університет імені Богдана Хмельницького

вул. Гетманська, 20, м. Мелітополь

Запорізька обл., 72312, Україна

ribalkonatala@gmail.com

Матеріал надійшов до редакції __.__.20__ р.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Рибалко Наталія Миколаївна, асистент секції з іноземних мов кафедри початкової освіти, Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького (м.Мелітополь).

INFORMATION ABOUT AUTHOR

Rybalko Nataliya, assistant of the Department of Foreign Languages, Department of Primary Education, Bohdan Khmelnytsky Melitopol State Pedagogical University (Melitopol).

СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРЕ

Рибалко Наталия Николаевна, асистент секции иностранных языков кафедры начального образования, Мелітопольский государственный педагогический университет имени Богдана Хмельницкого (г. Мелітополь).